

KOMPARÁCIA HISTORICKÝCH CINTORÍNOV SIEDMICH STREDOSLOVENSKÝCH BANSKÝCH MIEST

doc. Ing. arch. Jarmila Lalková, PhD., vedúca projektu

Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok, Fakulta architektúry STU v Bratislave

Ing. arch. Dušan Ferianc, PhD., ml.

Ústav obytných a občianskych stavieb, Fakulta architektúry STU v Bratislave

Résumé

The contribution based on terrain research of cemeteries of seven Central-Slovak mining towns - Banská Štiavnica, Kremnica, Nová Baňa, Pukanec, Banská Bystrica, Ľubietová, Banská Belá – as a model territory for verification and completion of the methodology of research on cultural-historical and natural values of cemeteries, brings a comparison of individual cemeteries from the view of their values, typology, equipment, memorial protection, construction and technical state, identification and degree of documentation. The result of comparison is the finding that despite the chosen model group in almost the same environment, it is, anyway, a unique, incompatible, cultural heritage each with its specificities and “genius loci” deserving an increased attention and monumental protection.

Zväz stredoslovenských banských miest

Mapa zväzu stredoslovenských banských miest

Zväz stredoslovenských banských miest vznikol v štrnástom storočí. Združoval mestá Banskú Štiavnicu, Banskú Bystricu, Kremnicu, Novú Baňu, Banskú Belú, Pukanec a Ľubietovú. Presný dátum založenia zväzu z archívnych prameňov nie je známy. No už v roku 1388 sú v mestských knihách Banskej Bystrice a Banskej Štiavnice záznamy o spoločnom riešení banského sporu. Podnetom pre vytvorenie zväzu boli spoločné banské záujmy s podporou uhorských panovníkov. Ich záujem bol sústredený na ťažbu drahých kovov, neskôr k farebným kovom i železnej rude. Mestá patrili

priamo pod panovníka a k svojmu úžitku ich i zakladal. Na našom území to bol predovšetkým Béla IV (1235 - 1270), ktorý po ničivých nájazdoch Tatárskych hord v roku 1241 – 2, mestá zakladal s právom ich kamenného opevnenia, aby v budúcnosti tak ochránili svoj, ale predovšetkým majetok štátu. Prvým zo založených stredoslovenských kráľovských banských miest bola Banská Štiavnica s dlhou predchádzajúcou výnosnou najprv povrchovou, neskôr hlbinnou banskou činnosťou. Jej prvé privilégia sa v archívnej forme nezachovali, no pri následnom založení Banskej Bystrice v roku 1255 sa jednotné mestské a banské právo

odvodzuje od štiavnického. Následne sa ku kráľovským banským mestám priraduje Kremnica v roku 1328. Tieto tri zaujali dominantné postavenie v stredoslovenskom banskom revíre v známom „ Zlatá Kremnica, strieborná Štiavnica a medená Banská Bystrica „ Výnos baní a hospodárska prosperita sa odzrkadľuje na stavebnom rozvoji a kultúre banských miest. Ešte v prvej polovici štrnásteho storočia – v roku 1345 získala postavenie slobodného kráľovského mesta Nová baňa, na základe objavu zlatonosných žil. Na tieto narazili ťažiar z benadiktského opátstva z Pukanca v roku 1337 a popri ťažbe založili osadu Seunych neskoršiu Novú Baňu. Bohatstvo rudy viedlo k rýchlemu rozvoju mesta. Koncom štrnásteho storočia sa zväz rozrastá o Ľubietovú, ktorej mestské práva panovník udelil v roku 1379. Ihneď na začiatku 15. storočia sa zväz rozrástol o Pukanec s privilégiami slobodného kráľovského mesta v roku 1405, čím sa vymanil z područia benediktského opátstva. Poslednou zo siedmich miest je Banská Belá, ktorá sa v roku 1450 osamostatňuje od Banskej Štiavnice a vstupu je samostatne do zväzu.

Mesta združené v zväze okrem spoločnej geografickej polohy a dostupnosti teda v prvom rade spájala banská činnosť. Na druhej strane to boli jednotné mestské a banské práva. Hlavným argumentom však bola dohoda o spoločnej ochrane bohatstva svojich revírov a neskôr i výstavných miest proti nepriateľom. Nebezpečenstvo mestám hrozilo nielen od vonkajšieho nepriateľa predovšetkým Turkov, ktorí mali o banské bohatstvo eminentný záujem a ktoré sa po dobytí Levíc a Šiah mimoriadne priblížilo, ale nebezpečenstvo hrozilo i od miestnej šľachty, ktorá mala záujem na bohatstve sa taktiež podieľať. Mestá spoločne čelili i mnohým baníckym nepokojom, búriacim sa baníkom proti úmornej práci v nevyhovujúcich podmienkach.

Mestá začali používať aj spoločné označenie „Confoederatio septem civitatum“, Res publica septem montanarum (civitatum) a tiež „Liber a res publica civitatum confoederatarum“. Po bitke pri Moháči, po roku 1526 i „Inferiores montanae civitates Hungariae“, „Die Niederungarische Bergstädte“.¹ Stretnutia miest sa konali pravidelne raz ročne, alebo i podľa potreby zvyčajne v Kremnici. Každé z miest zastupoval notár a jeden člen mestskej rady – prisázný. Po reformácii sa v zväze riešili i duchovné otázky a preto stretnutí sa zúčastňovali i duchovní jednotlivých miest. Na kongregáciách sa zúčastňovali prípadne ich zvolávali hodnostári banských komôr. Riešili sa na nich politické, vojenské, hospodárske, sociálne a náboženské otázky a určovali sa zásady pre spoločný postup. Ich uznesenia mali právnu záväznosť. Roku 1559 si mestá Zväzu vytvorili vlastné evanjelické vierovyznanie, známe pod názvom „Confessio Heptapolitana“. Pri riešení súdnych sporov bola kongregácia vybavená rozsiahlou druhostupňovou odvolacou inštanciou, táto sa opierala o spoločný právny štatút vypracovaný r. 1619. Obsahom súdnej činnosti boli otázky banské, civilné a schvaľovanie a listné vo veci kúpnopredajných zmlúv. Súčasťou právnej právomoci Zväzu bolo oprávnenie vyniesť rozsudok **vrátane** vynášania rozsudkov smrti. Zväz mal aj vlastného kata. Ďalej to boli finančné otázky. Zväz mal okrem spoločných príjmov i spoločné výdavky. Príjmy pozostávali z príspevkov jednotlivých miest do spoločnej pokladnice, ďalej z príjmov z pokút za priestupky a príjmov zo spoločného majetku. Dane tvorili spoločná daň Zväzu v prospech Zvolenského zámku patriacemu kráľovi, mimoriadne dane a pôžičky

¹ Združenie stredoslovenských banských miest

kráľovi, výdavky na obranu proti Osmanom a výdavky spojené s účasťou Zväzu na uhorskom sneme. O význame Zväzu svedčí aj tá skutočnosť, že banský poriadok vydaný Maximiliánom I. (1564 – 76) roku 1571 bol pôvodne zostavený pre Zväz stredoslovenských banských miest a neskôr bola jeho platnosť zavedená v celej krajine. Zväz zanikol v súvislosti s novou štátnou, súdnou i hospodárskou organizáciou buržoázneho Uhorska až začiatkom 19.storočia.

KOMPARÁCIA HISTORICKÝCH CINTORÍNŮV SIEDMYCH STREDOSLOVENSKÝCH BANSKÝCH MIEST

Na základe spoločného historického i hospodárskeho vývoja stredoslovenských banských miest vybrali sme toto územie ako modelové pre overenie a dopracovanie metodiky výskumu kultúrno-historických a prírodných hodnôt cintorínov pre ich komparáciu z hľadiska hodnôt, typológie, vybavenosti, pamiatkovej ochrany, stavebno-technického stavu, identifikácie a miery dokumentácie .

Lokalizácia historických cintorínov bola overovaná na základe terénneho výskumu a historických máp² v konfrontácii so súčasnými mapovými podkladmi i perspektívou vyplývajúcou s platnej územnoplánovacej dokumentácie a zásad ochrany pamiatkových území.

Vzhľadom na skutočnosť, na väčší počet cintorínov takmer v každej z posudzovaných lokalít sústredili sme pozornosť na hlavné mestské cintoríny, ktoré charakter sepulkrálnej činnosti v danom meste čo najviac vystihujú. Ku komparácii boli vo všetkých mestách vybrané cintoríny na ktorých sa naďalej pochováva, teda živé cintoríny. V prehľadnej tabuľke z hľadiska kritérií na delenie cintorínov boli vybrané lokality.

² CINTORÍNY V BANSKÝCH MESTÁCH – Archív geodetického a kartografického ústavu Bratislava, Chlumeckého 4, 827 45 Bratislava 212.

Bibliografické údaje ku katastrálnym mapám lokalít:

Banská Bystrica (Neusohl, Besztercze Bánya) – Zv 8, 1859, 1:2880, nereambulované,
mapový list č. 4, 5.

č. parc. 1317 – ev. a. v. cintorín pri ev. kostole

č. parc. 1428 – kat. cintorín pri farskom kostole

č. parc. 1429 – kat. cintorín pri kostole sv. Ducha

Kremnica (Kremnitz) – Tek 81, z r. 1858, 1:2880, reambulované 1935, map. list č. 16

č. parc. 610, 611 – kat. cintorín spreď r. 1858

č. parc. 612 – ev.a.v. cintorín, mladší, na mieste ovocného sadu, zriadený medzi r. 1858 a 193

Nová Baňa (Königsberg, Uj Bánya) – Tek 190, z r.1859, 1:2880, reambulované 1933,

map. list č. 25 č. parc. – neoznač. cintorín (kat.?) s kostolom

map. list č. 26, č. parc. 49 – ev.a.v. aj kat. cintorín, východne od Kalvárie.

Lubietová (Lubjetova) – Zv 47, z roku 1866, 1:2880, nereambulované,

map. list č. 8,9, č. parc. 1682, kat. cintorín časť Povrazník -

map. list č. 22, č. parc. 6512 – kat. cintorín

časť Šajba (Strelníky)map. list č. 23, č. parc. 3725 – kat. cintorín ku kaplnke

časť Trivody, map. list č. 27, bez cintorína (asi pochovávali v Osrblí)

Banská Belá (Dilln) - Ho 27, z roku 1858, 1:2880, reambulované k roku 1934,

map. list č. 9, č. parc. 136 – ev.a.v. aj kat. cintorín č. parc. 137 – ev.a.v. cintorín vyčlenený medzi 1858 a 1934

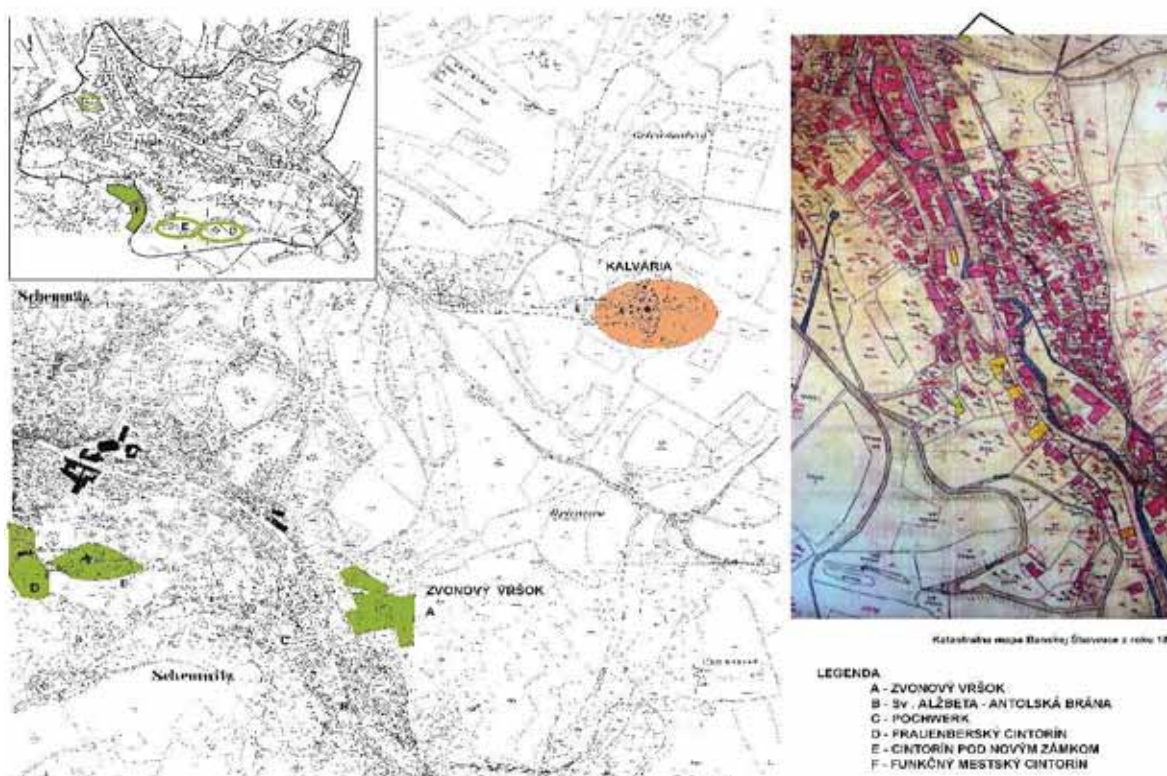
Pukanec (Bukancz, Buggancz) – Ho 22, z roku 1858, 1:2880, reambulované 1934

map. list č. 21, č. parc. 3202 – ev.a.v. cintorín v časti Šmykoš

č. parc. 3392 – ev.a.v. cintorín v časti

Banská Štiavnica – Areál cintorínov pri Piargskej bráne (Frauenbergský, Evanjelický a katolícky pod Novým zámkom, Evanjelický nad Klopačkou, Lazaret, Panský cintorín)

Katastrálna mapa Banskej Štiavnice z roku 1858. Zdroj: Urbanová, N.: Urbanisticko-historický vývoj lokality Zvonový vršok a jej zapojenie do širších vzťahov mesta Banská Štiavnica. IN: Cintoríny v kontexte kultúrneho dedičstva, str. 95 – 101, FA STU 2010, ISBN 978-80-227-3350-2

Banská Bystrica – Katolícky cintorín pri Farskom kostole

Kremnica – Mestský cintorín

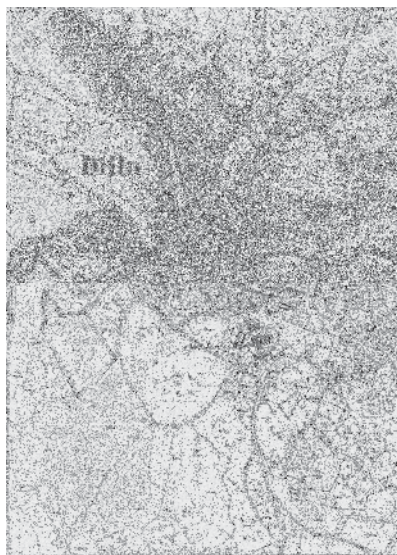

Nová Baňa – Cintorín

Banská Belá – Cintorín

Pukanec – Nový cintorín

Ľubietová – evanjelický cintorín

Kritéria posudzovania:

č.	Kritérium posúdenia	charakteristika	Banská Štiavnica	Banská Bystrica	Kremnica	Nová Baňa	Banská Belá	Pukanec	Lubietová
1	z hľadiska veku	historické cintoríny	X	X	X	X	X	X	X
		1/2 20.storočia				X		X	
		novodobé (moderna)							
2	z hľadiska polohy	v historickom jadre		X					
		v širšom centre sídla	X						
		v okrajovej polohe intravilánu			X	X	X	X	
		mimo intravilánu sídla							X
3	z hľadiska spolupôsobenia s krajinoobrazom sídla	výrazné	X	X			X		X
		menej výrazné			X				
		nevýrazné				X		X	X
4	Vizuálny kontakt s historickým sídлом (významné pohľadové kúžely)	panoramatický					X		
		čiastočný	X	X	X				
		bez kontaktu				X		X	
5	Z hľadiska uplatnenia dominant v obraze sídla	výrazná dominanta					X		X
		menej výrazná dominanta	X	X	X				
		bez dominanty				X		X	
6	Z hľadiska pamiatkovej ochrany	súčasť Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva	X				X		

		súčasť pamiatkovej rezervácie	X	X					
		súčasť pamiatkovej zóny							
		súčasť ochranného pásma pamiatkového územia			X				
		chránený podľa pamiatkového zákona zápisom v Ústrednom zozname pamiatkového fondu - NKP							
		nechránený	X	X	X	X	X	X	X
		návrh na pamiatkovú ochranu	X	X	X				
		chránené hroby formou výberu pamätihodnosti	X	X	X	X			
7	Z hľadiska historického (osobnosti, udalosti, pamätihodnosti)	s veľkým podielom	X	X	X				
		s menším výskytom				X	X	X	X
		bez výskytu							
8	Z hľadiska kvality architektonických prejavov	s veľkým výskytom kvalitnej architektúry	X	X	X				
		s malým podielom kvalitnej architektúry				X	X	X	X
		bežná unifikovaná produkcia							
9	Z hľadiska kvality výtvarných prejavov	veľkým výskytom kvalitnej produkcie		X	X				
		s malým podielom výtvarných prejavov	X			X	X	X	X
		bežná unifikovaná produkcia							
10	Z hľadiska využívania delíme na	živé cintoríny, kde sa pochováva do nového hrobové miesta	X		X	X	X	X	X
		živé cintoríny, kde sa pochováva do		X					

		pôvodných hrobových miest											
		cintoríny so zaniknutou pohrebnou činnosťou s výnimočným pochovaním k blízku napríklad uloženie urny											
		mŕtve cintoríny bez pochovávaní a údržby											
		zaniknuté cintoríny											
		premenené cintoríny – relaxačný a meditačný park											
		symbolické cintoríny			X								
		špeciálne vojenské cintoríny											
11	Z hľadiska pochovávaní	hrobové: - do zeme	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
		urnové háje						X					
		kolumbária	X	X	X								
		krypty											
		katakomy											
		hrobky		X									
		rozptylové lúky											
12	Z hľadiska typológie	prírodné cintoríny s nepravidelnou schémou – mestské i vidiecke											
		mestské cintoríny s parkovou úpravou a pravidelnou založenou schémou		X	X	X			X				
		zmiešané cintoríny s pravidelnou i nepravidelnou schémou	X					X		X			
		lesné prírodné cintoríny											

13	Z hľadiska vybavenosti služieb	cintorín pri kostole	X	X						
		cintorín so zádušnou kaplnkou		X			X		X	
		cintorín s obradnou sieňou – Dom smútku	X		X	X	X	X	X	X
		cintorín a krematórium so službami								
		cintorín s plnohodnotnými doplnkovými službami, administratíva – správa cintorína, údržba, kvetinárstvo...								
14	Z hľadiska technickej infraštruktúry	bez vybavenia								
		so zdrojom vody	X							
		so zdrojom vody i elektrickej energie		X		X	X	X	X	X
		s kompletnou infraštruktúrou včítane verejného osvetlenia			X					
15	Z hľadiska napojenia na dopravu	pri hlavnej dopravnej tepne, dostupnosť MHD	X		X					
		pri vedľajších komunikáciách - dostupnosť pešia a individuálnou dopravou		X		X	X	X	X	X
		len peší prístup								
16	Z hľadiska parkovacích podmienok	dostatočná parkovacia kapacita								
		obmedzená parkovacia kapacita								
		nedostatočná parkovacia kapacita	X	X	X	X		X		
		bez parkovacej možnosti					X		X	
17	Z hľadiska morfológie terénu	na rovine						X		
		mierny svah				X				

		prudký svah		X	X		X		X
		dramaticky zvlnený terén	X						
18	Z hľadiska orientácie a oslnenia	podľa svetových strán S,V, J, Z a ich natočenia	Z J	Z	Z	V	S	V	S
19	Z hľadiska pôdy	podľa typu zeminy – ťažké							
		ľahké							
		stredné	X	X	X	X	X	X	X
		kamenisté							
		piesčité							
20	Z hľadiska zelene	prírodné cintoríny s pôvodnou vegetáciou	X				X		X
		cintoríny s parkovou sadovníckou úpravou		X	X	X		X	
		cintoríny zmiešaného charakteru s pôvodnou vegetáciou doplnenou výsadbou							
		cintoríny s malým podielom zelene					X	X	
		cintoríny bez zelene							
21	Z hľadiska hustoty zelene	s hustou vegetáciou							
		so solitérnu výsadbou		X					
		bez vzrastlej zelene							
22	Z hľadiska vnútro areálových komunikácií	so spevnenými komunikáciami		X	X	X		X	
		prírodné vyšľapané chodníky						X	
		trávnaté chodníky	X				X		
23	Z hľadiska hustoty hrobov	ekonomické- s pravidelnou schémou		X	X	X		X	

		a dodržaním stanovenej výmery								
		zmiešané	X							X
		rozvoľnené					X			
24	Z hľadiska perspektívy ďalšieho využívania podľa platnej územnoplánovacej dokumentácie	zachovanie a pokračovanie v činnosti	X	X			X	X	X	
		s perspektívou rozvoja – rozšírenie lokality			X	X				
		zmena funkcie								
		likvidácia								

Na základe spoločného historického i hospodárskeho vývoja stredoslovenských banských miest vybrali sme toto územie ako modelové pre overenie a dopracovanie metodiky výskumu kultúrno-historických a prírodných hodnôt cintorínov pre ich komparáciu z hľadiska hodnôt, typológie, vybavenosti, pamiatkovej ochrany, stavebno-technického stavu, identifikácie a miery dokumentácie. Výsledkom komparácie je poznatok, že napriek zvolenej modelovej skupine takmer v rovnakom prostredí s rovnakým i historickým vývojom, ide v každom prípade o jedinečné, neporovnateľné, kultúrne dedičstvo, každé so svojimi špecifikami a „geniom loci“ zasluhujúce zvýšenú pozornosť a pamiatkovú ochranu.